

Alapítványok a Budapesti Tudományegyetemen

Az alapítvány olyan szociális célú pénz- vagy birtokadomány, ahol a tőkét, ingatlant sértetlenül meg kell őrizni. A megajándékozott intézmény kizárólag a kamatokat, jövedelmet használhatja fel, ezt is csak az adományozó által meghatározott feltételek mellett.

Az elmúlt századokban az egyetemeket, főiskolákat ilyen adományok hívták életre; a később Pestre áthelyezett nagyszombati egyetemet például *Pázmány Péter* 60 000 forintos alapítványa. Fővárosunk legtöbb jótékonsági intézménye hasonló módon jött létre.

Külföldön, különösen az Egyesült Államokban ma is több egyetemet találunk, amelyet milliomosok alapítványa tart fenn. Ez azonban kivétel. A felsőfokú iskolák költségeit napjainkban majdnem mindenütt az állam vállalja. Hazánkban is ez a helyzet, már több mint egy évszázada.

A szegény diákok támogatása magánjótékonsággal

A magyar állam a felszabadulásig csak a tanszemélyzet fizetéséről, az épületekről és a különböző fenntartási költségekről gondoskodott, a diákok megélhetéséről már nem. Ezért zárult be az egyetemek kapuja a munkás- és parasztyerek túlnyomó többsége előtt, ezért jelentett nagy nehézséget a főiskolára járás még a közepes jövedelmű szülők fiainak, leányainak is. Gond volt a tandíj, amelyből aránylag kevesen élveztek kedvezményt, gond a magas beíratási díj, amelynek fizetése alól nem adtak felmentést, gond a tankönyvek beszerzése, a koszt, betegség esetén a gyógyítási költség; és különösen nagy gond volt vidékieknek a lakás. Kedvező esetben rokonoknál éltek, máskülönben rossz és drága albérleti szobákat béreltek vagy ágyrajáróként tengődtek. Kollégiumokat — kevés

férőhellyel — csak a századforduló idején kezdtek építtetni az egyházak, vagy társadalmi szervek: a Tanítók Háza pedagógusgyerekek részére 1899-ben nyílt meg, a Szent Imre Internátus Egyesület 1901-ben alakult.

A nehéz helyzetben levő diákokon a dualizmus korában néhány jótévő különböző alapítványokkal igyekezett segíteni. Az Egyetemi Könyvtár közel száz ilyen adománylevelet őriz a kiegyezés utáni időből.

(A következőkben felváltva történeik említés forintról és koronáról. A múlt század második felének forintja vásárlóértékre nézve hozzávetőlegesen 25 mai forintnak felel meg. 1892-ben új pénzegységre tértek át, a koronára: egy forintot két koronára váltottak át.)

A beteg diákok orvosi, kórházi ellátását akarta megoldani, illetve megkönnyíteni az Egyetemi Kórház Egyesülete. Alapját *Schulek Vilmos* professzor 3000 forintos alapítványa vetette meg 1891-ben. Díszelnökül Ferenc Józsefet kérték fel. A király helyettesítésével *József főherceget* bízta meg, s ő 5000 koronát adott e célra. Az egyesületbe rögtön a megalakulás után 4000 tag lépett be. Ezek tagdíjából, alkalmi hozzájárulásokból és több „ágyalapítvány” kamatából már a kilencvenes években megnyitottak egy kis kórházat a Pál utcában; 1904-ben pedig nagyobb épületbe költöztek, az Üllői út 22. sz. alá.

Az 1896-ban szervezett Mensa Academica Egyesület étkezési segélyben részesítette a diákokat, ingyenes és mérsékelt áru ebédet, vacsorát adott nekik. A menza működését elég sok alapítvány segítette elő.

A segélyezés másik formája az ösztöndíj volt. Az ösztöndíj-alapítványozók sorát *Schopper György* teológus professzor nyitotta meg 1865-ben. Az általa adományozott 1050 forint kamatait minden évben más kar hallgatója kapta.

Than Károly, a kiváló vegyész a magasabb

képzettséget akarta jutalmazni. Ezért 1876-ban mint lelépő rektor 1525 forintos alapítványt tett, hogy „a kísérleteken alapuló észlelés tudományos módszereinek beható eljáratását” elősegítse. Minden negyedik évben, amikor a rektort a bölcsészettudományi karból választották, pályázatot kellett kiírni, váltakozva a kísérleti fizika és a kémia köréből. A hallgatók „saját tetszésük szerint választott, de kísérleti észlelésekre alapítandó” tanulmányok terveivel pályázhattak. Ezek közül választotta ki a kar a legcélszerűbbet, ennek készítőjét megbízták tervezete kidolgozásával, s ha ez megfelelt, akkor megkapta a négy év alatt összegyűlt kamatokat. Eredménytelen pályázat esetén a kamatokkal a tőkét növelték.

Than ötletét több lelépő rektor jónak találta. Ezért *Margó Tihamér* az állat- és növénytanból (1880), *Jendrassik Jenő* élet- és szövetanból (1887), *Korányi Frigyes* a belbetegségek kór- és gyógytanából (1887), *Rupp N. János* pedig közelebbről meg nem határozott orvosi tárgykörből irandó pályamunkák jutalmazására tett 500—1500 forintos alapítványt.

Margó két másik alapítványt is létesített. Az egyiknek kamatait négy évenként egy természettudományi tárgyakból kiváló eredményt elért hallgató kapta, a másikat bonctani művek díjazására fordították.

Az alapítványtevők

Az alapítványtevőknek körülbelül a fele professzor volt, köztük nagy számban lelépő rektorok. Az évente változó rektorok egy része ugyanis erkölcsi kötelességének érezte, hogy a doktori avatási díjakból élvezett magas jövedelméből valamit a hallgatóknak is juttasson.

A jótévők másik csoportja egy aránylag

szűk réteghez tartozott: az egyetemet végzett értelmiséghez. Közülük elsőnek *Rökk Szilárdot* említsük, az emberbarát ügyvédet, aki hallatlanul sokat, 750 000 forintot adott különböző szociális és emberbaráti célokra; a többek között 30 000 forintot a diákoknak az egyetem által meghatározandó módon való segítésére.

Többen a szociális céllal összekapcsolták kedves hozzátartozójuk emlékének megörökítését; így *Vigyázó Sándor* és felesége fiatalon elhunyt jogász fiúkorát nevezték el a Kórházegylet és a Mensa Académica javára tett, összesen 30 000 koronás adományukat. A hasonlóképpen korán meghalt *Sigray Pál* temetéskor az évfolyamtársai által tanúsított együttérzést a szülők a Joghallgatók Segítő Egyesületének adott 2000 koronás alapítvánnyal igyekeztek viszonzni.

A diákjóléti intézmények támogatói között kis számban közületeket is találunk. A Kórházegylet részére *Pozsony városa* 5000 koronás ágyalapítványt tett; az *Oszták—Magyar Bank* Ferenc József uralkodásának 50. jubileuma alkalmából 10 000 koronát adott; 1911-ben több város gyűjtött össze 4035 koronát. A főváros sem akart a vidék mögött lemaradni: 1880-ban, az egyetem újjaalakításának centenáriumán kötelezte magát, hogy évente 1000 forintot ad ösztöndíjakra, 1899-ben pedig további 1800 koronát ajánlott meg e célra. Az adományozás jogát magának tartotta fenn, s kimondta, hogy első sorban budapesti illetőségűek pályázhatnak, és közülük előnyt élveznek a volt fővárosi alkalmazottak árvái.

A gyógyszerészek *Than Károly* 40 éves professzori jubileumát 1902-ben gyűjtéssel ünnepelték meg. Négyszázharmincan adtak átlagosan 5—10, összesen 9000 koronát. A *Magyarországi Gyógyszerészegylet* ezt az összeget 10 000 koronára egészítette ki. A kamatok egy szorgalmas II. éves gyógyszerészhallgató segélyezését szolgálták.

Az alapítólevelek kikötései

Az alapítványtevők a legváltozatosabb kikötéseket tették a kamatok odaitélésére. Egyesek úgy intézkedtek, hogy ugyanannak a személynek ösztöndíj vagy segély legfeljebb egy évig adható. Mások viszont hangsúlyozták, hogy a kiválasztott diák, ha szorgalmával, magaviseletével méltó rá, tanulmányai befejezéséig részesüljön a támogatásban. Számos olyan előírást találunk, hogy a segélyezésnél egy meghatározott városból, megyéből származók, valamilyen valláshoz tartozók vagy az adományozók rokonai előnyben részesüljenek.

Lyka Emil diplomája megszerzésekor szerény, 100 koronás alapítványt létesített. Ennek kamatait minden ötödik évben a „legszegényebb, de jó erkölcsű” diák kapta. *Peregriny Sándorné Némethy Irma* végrendeletével 1000 koronát juttatott a menzának, hogy a kamatokból karácsonykor jobb ebédet és vacsorát főzzenek.

A *Mailáth György* országbíró alapítványából fizetendő évi 300 frankra kitűnően végzett és mind a négy évben a fővárosban beiratkozott jogászok pályázhattak. Az ösztöndíj odaitéléséről a jogi kar véleményezését meghallgatva a Mailáth család elsőszülöttségi ágának legidősebb férfitagja döntött.

Nem mindenki írta elő adománya felhasználásának módját. *Székely István* professzor 1917-ben tett 20 000 koronás alapítványának célja a teológusok vallástörténeti, orientalisztikai, természetbölcséleti és lélektani képzettségének előmozdítása. A hittudományi kar szabad kezet kapott: kiírhatott belőle irodalmi pályázatot, megbízást adhatott könyv-írásra, utólagosan jutalmazhatott korábban megjelent műveket, ösztöndíjjal támogathatott tudományos kutatást, külföldi utazást, például a bibliai események színhelyének tanulmányozását, expedícióban való részvételt... A díj nagyságát is a kar határozhatta meg esetről-esetre. Székely kikötötte, hogy az írandó vagy már megírt tanulmány a katolikus világnézettel ne álljon ellentétben, de „a hitvédelmi célzat nem követelmény”.

A legfurcsább alapítvány, olyan „adok is meg nem is”, *Hauser Ilkáié*. Vagyona felét fogadott fiára, Lányi Andorra hagyta. Másik feléből róla elnevezendő alapítványt létesített, de ennek hasznélvezőjéül is fogadott fiát s ennek születendő gyermekeit jelölte ki, az egyetem csak az ő haláluk után rendelkezhetett volna szabadon a pénzzel. Ha azonban Lányi Andor „a közélet bármely ágában, de különösen a szociálpolitika vagy általános békemozgalom tekintetében vagy a parlamentben olyan tevékenységet fejt ki, mely e részben hivatott közegek méltó elismerését kivívja”, akkor az alapítvány megszűnik s a vagyon a fogadott fiú korlátlan rendelkezésére áll.

Hauser Ilkához hasonlóan mások is végrendeletileg tettek alapítványt. Ezekből néha sok évig elhúzódó perek keletkeztek. Az 1905-ben elhunyt *Liptay Pál* kecskeméti lakos — mint írta — „híven őseim tradíciójához, kik a tudomány istápolásáról sohasem feledkeztek meg”, négy 2000 korona névértékű részvényt és készpénzt hagyott az egyetemre. Rokonai megtámadták a testamentumot s a per elmeorvosi szakértők meghallgatása után csak 1911-ben ért véget, akkor is egyezséggel. *Poklop Ignác* 30 000 koronát testált az egyetemre, hogy ennek kamataiból minden évben három „érdemes és derék” diákot segélyezzenek. Az örökösök a köteles rész erejéig megtámadták a végrendeletet. A per több évi huza-vona után 1920-ban fejeződött be, addigra a megítélt 20 000 korona értéke az eredetinek tört részére csökkent.

A pénz elértéktelenedése

Voltak olyan alapítványok, amelyeknek senki sem vehette hasznát. Jellemző példa erre *Tély Miklósnéé*. Azt akarta, hogy 2000 koronás hagyatékából egy szegény, jó előmenetelű diák egész éven át ingyen ebédben részesüljön. Úgy intézkedett, hogy a kamatok addig, amíg a szükséges összeget, 200 koronát el nem érik, tőkésítendő. Tekintve, hogy az első évi kamat csak 80 korona volt, húsz esztendőtt kellett volna várni, amíg ez a két és félszeresére növekszik; addigra azonban az infláció teljesen értéktelenné tette.

Az első világháború után ugyanez történt az összes alapítvánnyal: az összesen 550 000 koronányi befizetett összeg az 1920-as évek közepén egyetlen hallgató egy havi étkezési költségeit sem fedezte.

Hasonló sorsra jutottak a proletárdiktatúra

bukása utáni évekből származó alapítványok. Ilyen volt *Hopp Ferencé*. A kiváló műgyűjtő, aki kelet-ázsiai, koreai és japán ritkaságait az államra hagyva, megvetette a később róla elnevezett Keletázsiai Múzeum alapját, a Calderoni és Társa cég egyedüli tulajdonosaként jelentékeny vagyont hagyott hátra, melyet az 1919 szeptemberében felvett hagyatéki jegyzőkönyv három és fél millió koronára becsült. Ennek jelentékeny részét különböző jótékonyági célokra hagyta; a Mensa Académicára 10 000 koronát. Az utolsó „inflációs” alapítványt *Lánczy Gyula* professzor özvegye tette. 50 000 koronájának kamatai azt a hallgatót illették volna meg, aki az egyetemes középkori történelemben a legjobb tanulmányi eredményt éri el.

A pénzromlás okozta elértéktelenedés és a középosztály elszegényedése miatt a Horthy-korszak későbbi éveiben összesen ketten segítettek adományukkal az egyetemet. Az egyik *Wolkenberg Alajos* teológus professzor volt, aki rektori évének végén, 1929-ben 600 dolláros alapítványt tett. Az alma materre bízta, hogy a kamatokat pályaművek jutalmazására, külföldi tanulmányutak finanszírozására vagy egyéb célra használja-e fel, csak azt kötötte ki, hogy minden évben más karhoz tartozó diák kapja, egyenlő érdemek mellett — olyan, aki Szatmárnémetiben született.

Értékben ugyan nem, de időrendben *Follért Károly* nyugalmazott posta- és táviráda vezérigazgató adománya az utolsó. Még életében, 1933-ban az egyetemnek adta Labanc út 55. szám alatti 757 négyszögöles ingatlanát a rajta levő épületekkel együtt, hogy a gyermekklinikai gyógykezelés keretében gyermekgyógyászati és gyermeküdülési célra használják fel.

Alapítványokkal nem lehet megszüntetni a diáknyomort

A felületes szemlélt megghathatja az a készség, amellyel az alapítványtevők segíteni akartak a diákokon. Ha azonban egy kicsit behatóbban vizsgáljuk a segítséget, látjuk, hogy ez mélyen a szükséglet alatt maradt, porszem volt a sivatagban, vagy — Apponyi Albert kifejezését használva — „szocialisztikus olajcsepp”. Ez a magánjótékonykodás csupán a hallgatók kis, nagyon kis részének tudott valami támogatást nyújtani.

1899-ben 5546-an, 1913-ban 8085-en iratkoztak be a tudományegyetemre. Ebből a sok ezer diákból az alapítványok révén évente legfeljebb huszonötön kaptak ösztöndíjat vagy valamelyik értekezésükre jutalmat. Számszerűen a legtöbben a Mensa Académicától élveztek támogatást, de ez az egyesület virágkorában is csak 400 ebédet osztott szét, vagyis a beiratkozott diákok kb. 5%-a tudott itt étkezni.

A diáknyomor csak a felszabadulás után szűnt meg, s a szegénysorúak, a munkás- és agrárproletár fiatalság előtt csak ezután nyílt meg a felsőbbfokú tanulás lehetősége. Ma minden kedvezőtlen anyagi helyzetben levő diák kap szociális segélyt, minden jó tanuló ösztöndíjat, mindenkit megillet az ingyenes gyógykezelés, a kórházi ápolás, és a beiratkozottak 78,2%-a étkezik az egyetemi menzán.